

БЕДНОСТ И НЕРАВЕНСТВО В БЪЛГАРИЯ

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ КОМЕНТАР И ПРЕГЛЕД НА ДАННИТЕ

Проектът „Активно гражданство и добро управление в борба с бедността“ се финансира в рамките на Програмата за подкрепа на НПО в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г.

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Институт за пазарна икономика и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България.

<http://www.ngogrants.bg/>

Съдържание

1. Въведение	2
2. Измерване на бедността и неравенството.....	2
2.1. Бедност – относителна и субективна	2
2.1.1. Лица, живеещи в риск от бедност	3
2.1.2. Лица, живеещи с материални лишения.....	3
2.2. Неравенство	5
3. Бедност и неравенства в България	6
3.1. Относителна бедност – спрямо линия на бедността.....	6
3.2. Субективна бедност – материални лишения	10
3.3 Неравенства в доходите – разпределение по децилни групи	11
4. Регионален поглед към бедността	13
5. Икономическо развитие, бедност и неравенство по области.....	17
6. Някои изводи	19

1. Въведение

Темите за бедността и неравенството са неразривно обвързани и доминират обществения дебат както в развити, така и в развиващи се страни. На практика всяка една публична политика, която може да има различни цели – било то здравни, образователни, социални или други, в крайна сметка се стреми да намали бедността или неравенството в обществото. Именно заради това е от изключително значение не само да се вникне във връзката между понятията неравенство и бедност, но и да има широко знание за това къде се генерира бедността или неравенството, както и кои са факторите, които водят до тези процеси. Един поглед към данните за бедността и неравенството е достатъчен да превърне този сложен обществен въпрос в чисто методологическа дискусия, който трябва да бъде изчистена преди да се правят каквито и да е било заключения.

В настоящия доклад ще разгледаме методологическите въпроси, свързани с бедността и неравенството, като ще коментираме различни специфики, които често водят до грешно тълкуване на данните. Ще разгледаме и наличните данни за България, върху които може да стъпи изследването на факторите за бедността в страната.

2. Измерване на бедността и неравенството

Методологическите проблеми при измерването на бедността и неравенството са големи, което често пречи за по-дълбокото разбиране на проблемите, както и за провеждането на адекватни политики за ограничаване на бедността и неравенствата. Оставяйки настрана чисто философски въпроси за бедността или неравенството, липсата на ясни дефиниции и качествени данни често пречи както да се разберат двата феномена поотделно, така и да се изследват взаимовръзките между тях.

2.1. Бедност – относителна и субективна

Когато се говори за бедност, общественото възприятие обикновено е, че става дума за някаква форма на обективно измерена бедност или нещо сходно с идеята за абсолютна бедност. Макар подобен тип да са индикаторите, които използва Световната банка при дефиниране и измерването на крайната бедност в развиващия се свят – например линия на бедност от един или два долара на ден, в рамките на ЕС бедността се измерва по различен начин. Показателите, разбира се, са много, но водещите са т. нар. хора, живеещи в риск от бедност и такива, живеещи с материални лишения.

2.1.1. Лица, живеещи в риск от бедност

Показателят използва т. нар. линия на бедност, тоест показва каква част от хората попадат под определено равнище на доход. Спецификата на този показател идва от това как се дефинира линията на бедност – дали представлява фиксирана граница като 1 или 2 долара на ден (по паритет на покупателна способност, тоест коригирана за различните ценови равнища), дали е линия, базирана на определено минимално потребление (например сумата, необходима за набавянето на определен минимум от калории и т.н.) или е относителна линия на база на равнищата на доход в съответната страна (например процент от медианния доход). В ЕС под линия на бедност се разбира последният вариант, тоест тя е дефинирана относително.

Най-широко използваната линия на бедността в ЕС е дефинирана като 60% от медианния еквивалентен разполагаем доход в съответната страна или регион. Това на практика означава, че не се мери бедността като възможност за посрещане на основните нужди (абсолютна бедност), а като бедност, съотнесена към равнището на доходите в една страна (относителна бедност). Както е посочено и от Евростат: *„...този индикатор не мери богатство или бедност, а ниски доходи в сравнение с останалите в страната. Това не предполага задължително нисък стандарт на живот“*.

Важно е да уточним какво означава „медианен“ доход. Това е такова ниво на дохода, което разделя домакинствата на две: половината получават по-висок доход, докато другата половина – по-нисък. Медианният доход е интересен показател, тъй като не се влияе от крайностите, а по-скоро от доходите на „средната класа“. Не се влияе от крайностите, тъй като, ако най-богатите в една страна (топ 1% например) изведнъж забогатеят стократно (без нищо друго да се промени), то това би се отразило на средните доходи в страната, но не и на медианния доход – те просто биха били над чертата и преди и след стократното забогатяване. Медианният доход се променя не с движения в крайностите, а с промяната в стандарта на живот на обикновените хора или на средната класа.

В случая нарочно използваме понятието „средна класа“, въпреки че дефинирането на средната класа е също голяма и много разноразсочна тема. Ако приемем материален или паричен подход обаче, то, колкото и да спорим за рамките на средната класа, е очевидно, че домакинствата, които са близо до медианния доход в една страна биха били и основата на т. нар. средна класа. Именно от движението на медианния доход в една страна (коригирано за промените в цените), може да се съди за случващото се със средната класа – без това да омаловажава разслоението в едно общество, което също влияе на състоянието на средната класа и невинаги се хваща от медианния доход.

2.1.2. Лица, живеещи с материални лишения

Показателят за лицата, живеещи с материални лишения, е в известна степен абсолютен показател за бедност, тъй като показва състоянието на хората спрямо набор от

константни критерии, а не спрямо другите в обществото. В същото време е и субективен показател, тоест стъпва върху преценката на самите хора, а не просто върху техните доходи. В ЕС показателят се изчислява на база на въпросници до домакинствата, включващи въпроси относно девет конкретни проявления на материалните лишения. Ако се изпитват лишения по повече от четири от тези въпроси, лицето се определя като живеещо в материални лишения. Важните методологически въпроси тук са, първо, какви са въпросите (тоест кое считаме, че е показателно за лишения) и второ, дали отговорите предполагат конкретни факти (притежание или липса на определени вещи) или възприятие (затруднения или липса на затруднение за посрещане на определени разходи).

Таблица: Показатели за материални лишения

	Въпроси към домакинството
1	Имало ли е домакинството затруднения при плащането навреме на следните разходи за жилището: • заем за покупка на жилището, в което живее домакинството • наем за жилището, в което живее домакинството • текущи разходи за ток, вода, отопление (без разходи за телефон) • вноски за погасяване на кредити
2	Може ли домакинството да си позволи, ако желае, едноседмична почивка извън дома?
3	Може ли домакинството да си позволи, ако желае, консумация на месо, пилешко или риба (или вегетарианския им еквивалент) всеки втори ден?
4	Може ли домакинството да посрещне със собствени средства неочаквани финансови разходи (неотложен ремонт на жилището или колата, подмяна на пералня или хладилник, внезапно заболяване и др.)?
5	Притежава ли домакинството телефон (вкл. мобилен)?
6	Притежава ли домакинството цветен телевизор?
7	Притежава ли домакинството автоматична перална машина?
8	Притежава ли домакинството автомобил (вкл. и служебен, който се ползва за лични нужди)?
9	Ограничава ли се домакинството при отоплението на жилището поради недостиг на средства?

Съдържанието на тези въпроси, макар и безспорно да има експертно начало, носи известни проблеми, най-малкото поради използването на една и съща матрица на ниво ЕС. Разликите в материалното благосъстояние в ЕС достигат в някои случаи 3-4 пъти, което прави използването на една матрица за лишения донякъде проблематично. За да може тази матрица да отчете материални лишения дори в богатите страни, това предполага завишени критерии и съответно много високи нива на ограниченията в по-бедните страни – именно това се наблюдава и в данните за ЕС. Въпреки това, безспорно предимство на този подход, а именно – еднаква матрица, е, че позволява много добри сравнения на международно ниво.

Прави впечатление, че четири от въпросите се отнасят до обективни факти за притежанието на определени блага, докато пет от въпросите са за различни възможности, затруднения или ограничения, тоест донякъде включват субективните възприятия на респондентите. Именно във втората група въпроси се генерират и повечето отговори за лишения, докато в първата група отговорите изглеждат относително по-позитивни.

2.2. Неравенство

Измерването на неравенството също е предимно фокусирано върху материалното неравенство и то конкретно по отношение на доходите. Специфичното при показателите за неравенство е, че движението им в една или друга посока не може да бъде автоматично интерпретирано като добро или лошо, без да се приложи допълнителен анализ. Макар и обикновено увеличение на неравенството в съвременното общество да се разглежда като негативна тенденция, то без допълнителен анализ на факторите, които стоят зад това нарастване, или на динамиката на бедността, абсолютни изводи по-скоро не бива да се правят. Например остава дискуссионен въпросът как третираме евентуално нарастване на доходите на средната класа и ограничаване на бедността, но паралелно увеличаване на неравенството спрямо най-маргинализираните групи – които може дори да покачват доходите си, но с по-бавни темпове спрямо средната класа. Този въпрос е до голяма степен и философски, но показва, че данните за неравенството и бедността следва да се гледат в цялост и да не се правят генерални изводи от един единствен показател.

Някои от разпространените показатели за неравенство са:

- Относителен дял на бедните – вече коментираният при бедността показател, който използва линия на бедността спрямо доходите в едно общество. Това на практика е измерител не толкова на бедността, колкото на неравенството или, грубо казано, на дела на хората или домакинствата, които изостават спрямо средната класа;
- Неравенство в разпределението на доходите според т.нар. коефициент на Джини – това е коефициент, който отразява изкривяването на доходите в едно общество спрямо перфектното или пълно равенство. Този показател отразява динамиката в доходите на всички групи, като се влияе, например, и от движението на доходите на най-богатите или топ един процент, за разлика от линията на бедността (спрямо медианния доход);
- Неравенство в разпределението на доходите по децилни групи – тук има различни показатели, които показват или отношението на доходите между най-богатите и най-бедните 10 или 20 процента от домакинствата, или, например, струпването на богатство в най-богатите или изоставането на най-бедните. На практика, данните за доходите по децилни групи ни дават възможност да използваме най-различни показатели, които също носят информация не само за неравенствата, но и за това къде се генерират те, т.е. в кои слоеве на обществото;

Всички тези показатели са ценни, когато са разглеждани в определен контекст, а не изолирано. Анализът на тяхната динамика, при използването на достатъчно качествени данни, показва тенденциите в едно общество по отношение на доходите, бедността и доходното неравенство.

3. Бедност и неравенства в България

Спецификата на показателите за бедност, които се изчисляват от националната статистика, до голяма степен обуславя определен профил на страната – много високи нива на лицата, живеещи с материални лишения и сравними с европейските, макар и по-скоро високи, нива на лицата, живеещи в риск от бедност. Тъй като водещ в България се възприема показателят „лица, живеещи в риск от бедност“, в т.ч. той се използва и при целеполагането в Националната програма за реформи в преследване на общоевропейските цели от стратегия Европа 2020, ще се фокусираме най-напред върху него.

3.1. Относителна бедност – спрямо линия на бедността

В периода 2005-2008 г. в България се наблюдава на практика двойно покачване на линията на бедността, тоест медианният доход в страната е скочил два пъти в годините на растеж и разкриване на работни места. Въпреки това, относителният дял на бедните не се свива, а се задържа на нива около 21-22%. Това отново говори за някои недъзи на този показател, тъй като той остава относително статичен през тези години, докато всички други данни – за инвестициите, заетостта, доходите и т.н. показват положителни тенденции. Обяснението се крие именно в относителността на показателя, която прави така, че дори доходите да се вдигат, ако в същото време се покачва и летвата за бедност (медианният доход и съответно линията на бедността), то е абсолютно възможно относителната бедност да не се промени. Нещо повече, ако растежът на икономиката повлияе позитивно в по-голяма степен върху средната класа (под формата на повече възможности за работа и доходи), а нискоквалифицираните продължават да изпитват трудности, то подобно нарастване на доходите може да доведе и до покачване на относителната бедност.

След 2009 г. се наблюдава негативна тенденция на леко намаляване на линията на бедността. С други думи свиването на заетостта е направило така, че въображаемата граница, която разделя домакинствата на две, е замръзнала и дори леко се е придвижила надолу, което означава реално обедняване на средната класа. В същото време относителната бедност се колебае леко през този период, но се запазва на нива около 21-22%.

Таблица: Лица в риск от бедност (при линия на бедността, равна на 60% от медианния еквивалентен разполагаем доход)

година на провеждане на изследване	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
година, за която се отнасят данните	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Линия на бедност, в лева (годишно)	1 624	1 737	2 548	3 318	3 540	3 420	3 356
Относителен дял на бедните, %	18,4	22,0	21,4	21,8	20,7	22,2	21,2
Брой лица под линията на бедност, в хиляди	1 417,1	1 690,8	1 632,1	1 657,0	1 564,2	1 671,9	1 558,8

Източник: НСИ

Казано с други думи, при прилагане на линия на бедността, равна на 60% от медианния разполагаем доход, попадащите под тази въображаема линия са около 1,6 млн. души за страната. Интересно е да погледнем и към относителната бедност при прилагането на други линии на бедността – например при 40%, 50% и 70% от медианния доход. При прилагане на линия на бедност, равна на 40% от медианния доход, относителния дял на бедните е около 10%, тоест това са тези, които изостават чувствително от средната класа. Именно те са и групата, където видимо има влошаване и тенденция за покачване на относителния им дял. Оттук нагоре относителната бедност се покачва по-скоро равномерно, като достига около 15% при линия, равна на 50% от медианния доход, 21% при линия, равна на 60% от медианния доход и 28% при линия, равна на 70% от медианния доход.

Таблица: Линии на бедност и относителен дял на бедните при различни линии на бедност, общо за страната

година на провеждане на изследване	2008	2009	2010	2011	2012
година, за която се отнасят данните	2007	2008	2009	2010	2011
Линия на бедност при 40% от медианния доход, в лева	141,56	184,34	196,66	190,00	186,43
Относителен дял на бедните при линия на бедност 40% от медианния доход	8,4%	8,8%	9,2%	9,8%	10,1%
Линия на бедност при 50% от медианния доход, в лева	176,95	230,42	245,83	237,50	233,04
Относителен дял на бедните при линия на бедност 50% от медианния доход	14,4%	15,0%	15,2%	16,2%	15,1%
Линия на бедност при 70% от медианния доход, в лева	247,73	322,59	344,16	332,50	326,25
Относителен дял на бедните при линия на бедност 70% от медианния доход	28,9%	28,7%	28,2%	29,4%	28,3%

Източник: НСИ

Връщайки се към класическата линия на бедността (60% от медианния доход), е важно да се вгледаме в различни разбивки на относителната бедност, които могат да обяснят по-точно къде се заражда тази бедност. Разбивката по възрастови групи показва, че макар относителният дял на бедните да е по-висок при децата (0-17) и възрастните (65+), голяма част от бедността като цяло (поне половината) се проявява в групата на работоспособните или тези на 18-64 години. Това, че бедността в страната се доминира от население в трудоспособна възраст, най-вероятно говори за проблеми на пазара на труда, а именно ниска икономическа активност и ниска заетост като основни фактори за бедността.

Таблица: Относителен дял на бедните по пол и възрастови групи

възрастови групи	пол	година на провеждане на изследване	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
		година, за която се отнасят данните	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011
ОБЩО	общо	брой лица в хиляди	1417,1	1690,8	1632,1	1657	1564,2	1671,9	1558,8
		% от съвкупността	18,4	22,0	21,4	21,8	20,7	22,2	21,2
	мъже	брой лица в хиляди	647,7	775,8	731,1	727,7	694,6	755,6	697,6
		% от съвкупността	17,3	20,9	19,8	19,8	19,0	20,8	19,5
	жени	брой лица в хиляди	769,4	915,0	901,0	929,4	869,7	916,3	861,2
		% от съвкупността	19,3	23,0	22,9	23,7	22,3	23,6	22,8
0-17 години	общо	брой лица в хиляди	336,7	403,6	326,4	316,1	340,4	363,9	343,9
		% от съвкупността	25,0	29,9	25,5	24,9	26,7	28,4	28,2

18-64 години	общо	брой лица в хиляди	812,2	963,2	858,3	819,5	793,8	892,0	825,9
		% от съвкупността	16,2	19,4	17,0	16,4	16,0	18,2	17,4
	мъже	брой лица в хиляди	394,2	472,0	408,5	385,1	387,2	449,8	415,0
		% от съвкупността	15,8	19,1	16,3	15,5	15,7	18,4	17,4
	жени	брой лица в хиляди	418,0	491,2	449,8	434,4	406,6	442,3	410,8
		% от съвкупността	16,5	19,6	17,7	17,2	16,3	17,9	17,4
65 и повече години	общо	брой лица в хиляди	268,2	324,0	447,4	521,5	430,0	415,9	389,1
		% от съвкупността	19,9	23,9	33,8	39,3	32,2	31,2	28,2
	мъже	брой лица в хиляди	80,8	84,6	145,3	173,2	134,3	119,5	108,1
		% от съвкупността	14,5	15,3	26,8	32,0	24,9	22,1	19,3
	жени	брой лица в хиляди	187,4	239,4	302,1	348,3	295,7	296,4	281,0
		% от съвкупността	23,7	30,0	38,6	44,2	37,2	37,4	34,3

Източник: НСИ

Наблюдава се също така, че бедността е по-висока при жените, като разликата е около 3 процентни пункта (19,5% при мъжете и 22,8% при жените) или около 150 хил. лица. По-детайлната разбивка обаче показва, че тези разлики идват изключително от населението на 65 и повече години. На практика всяка трета жена над 65 годишна възраст попада в риск от бедност. Тук обяснението е в по-малка степен демографско (повече жени на възраст над 65 години, отколкото мъже) и в по-голяма степен - обвързано с пенсионната система в страната. Делът на бедните сред населението на 65 и повече години при мъжете и жените е сходен преди да се отчетат пенсиите, докато след тяхното отчитане се появява огромна разлика в полза на мъжете.

Статистиката ясно отчита, че от всички социални трансфери, с най-голяма роля за ограничаване на бедността са именно пенсиите. Това е обяснимо, като се има предвид, че за голяма част от възрастните именно пенсиите са единственият доход. Също така разходите за пенсии са в пъти по-големи от която и да е социална програма, така че нормално ефектът да е именно там. На практика, преди отчитането на пенсиите, близо 80% от възрастните (65+) попадат в риск от бедност, докато след отчитането на пенсиите този процент спада на 30%. Както вече коментирахме, този ефект е много по-силен при мъжете, като се наблюдава разтварянето ножица в ущърб на жените.

Таблица: Относителен дял на бедните преди социалните трансфери по възраст и пол

година на провеждане на изследване	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
година, за която се отнасят данните	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011
възрастови групи	пол						
ОБЩО	общо	44,9	41,4	40,0	38,8	40,8	41,7
	мъже	43,3	39,8	38,7	36,8	38,6	39,9
	жени	46,3	42,8	41,2	40,6	42,8	43,3
0-17 години	общо	45,1	39,0	36,3	34,8	39,0	40,5
18-64 години	общо	35,9	32,5	31,0	28,8	30,9	31,2
	мъже	34,1	31,0	29,7	27,2	29,9	31,1
	жени	37,7	34,0	32,4	30,4	31,9	32,2
65 и повече години	общо	78,0	76,5	77,6	80,1	79,1	78,7
	мъже	81,0	77,3	79,8	81,4	79,4	79,2
	жени	75,9	75,9	76,1	79,2	78,8	78,8

Източник: НСИ

Социалните трансфери играят много по-малка роля, като свиват бедността едва с 4-5 проценти пункта. Най-голям ефект има при децата (0-17 години), което се обяснява от обвързването на някои социални помощи с децата – например т. нар. детски надбавки са най-голямата социална програма в страната.

Таблица: Относителен дял на бедните преди социалните трансфери (с включени пенсии)

година на провеждане на изследване		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
година, за която се отнасят данните		2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011
възрастови групи	пол							
ОБЩО	общо	24,7	25,5	27,1	26,4	27,1	27,4	25,9
	мъже	23,2	24,5	25,5	24,5	25,4	25,8	24,2
	жени	26,1	26,5	28,5	28,2	28,8	28,9	27,5
0-17 години	общо	32,5	33,9	31,1	30,1	34,1	35,2	35,9
18-64 години	общо	21,4	22,7	22,4	20,8	22,5	23,3	22,1
	мъже	21,1	22,8	21,7	19,9	22,2	23,3	22,1
	жени	21,7	22,7	23,1	21,7	22,8	23,2	22,2
65 и повече години	общо	29,1	27,6	41,0	44,0	37,7	35,1	30,2
	мъже	20,9	18,0	34,5	36,8	30,0	26,3	21,0
	жени	34,9	34,3	45,5	49,0	42,9	41,0	36,6

Източник: НСИ

Разбивката на относителната бедност по типове домакинства също е изключително показателна. Като най-рискови групи се отличават домакинствата от една жена на възраст над 65 години и домакинствата от двама възрастни с три или повече зависими деца, както и самотните родители със зависими лица. Тези данни говорят за различните фактори, които определят бедността – демографски и обвързани с пенсионната система, етнически и обвързани с формирането на гета, както и чисто социални, тоест такива, които са следствие от провали на социалната политика.

Таблица: Относителен дял на бедните по типове домакинства

година на провеждане на изследване	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
година, за която се отнасят данните	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011
Тип домакинство							
ОБЩО	18,5	22,1	21,3	21,7	20,7	22,2	21,2
Домакинства без деца	16,0	18,4	21,9	23,0	19,4	20,4	19,2
Едно лице в домакинство на възраст под 65 години	27,1	29,9	32,7	32,5	30,7	33,3	30,5
Едно лице в домакинство на възраст над 65 години	42,7	56,0	67,8	72,1	61,6	61,5	55,1
Едно лице в домакинството - жена	45,6	55,2	66,3	67,7	58,7	59,9	55,8
Едно лице в домакинството - мъж	22,5	28,7	34,5	39,4	34,5	35,2	29,0
Двама възрастни под 65 години	12,3	17,2	16,5	13,3	12,0	12,7	13,9
Двама възрастни, поне един от тях на 65 и повече години	15,4	15,1	28,7	35,4	26,9	24,7	21,0
Трима или повече възрастни	10,9	9,8	10,6	9,3	7,9	10,5	9,9
Домакинства със зависими деца	20,4	24,7	20,7	20,8	21,7	23,6	22,9
Един родител със зависими деца	30,6	33,5	38,3	30,9	42,3	35,4	42,5
Двама възрастни с едно зависимо дете	10,9	11,6	11,8	12,9	13,7	13,2	14,6
Двама възрастни с две зависими деца	20,8	21,3	14,6	15,5	16,3	16,4	16,7
Двама възрастни с три или повече зависими деца	64,9	71,0	74,2	67,9	65,2	78,2	61,0
Три или повече възрастни със зависими деца	18,9	26,2	21,9	22,0	21,9	25,0	23,8

Източник: НСИ

Разбивката по икономическа активност потвърждава някои от наблюденията, които направихме по-горе. Бедността при групата на заетите е около 7%, което е три пъти по-ниско спрямо нивата за цялата страна. Най-високият дял на бедните наблюдаваме не при пенсионерите или икономически неактивните, а при безработните – близо половината от безработните са относително бедни. Казано по друг начин, рискът от бедност при безработните е около 7 пъти по-голям от този при заетите. Това ясно показва, че когато говорим за бедността в страната, говорим предимно за невъзможността за намиране на работа сред част от трудоспособното население (безработните). Сравнително ниските нива на бедност сред работещите ясно показват и че някои от групите, които често фокусират вниманието на обществената политика, като работещите бедни, например, всъщност съвсем не са сред най-рисковите по отношение на бедността – много по-тежко е положението на безработните, икономически неактивните и възрастните.

Таблица: Относителен дял на бедните по икономическа активност и по пол

година на провеждане на изследване		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
година, за която се отнасят данните		2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011
икономическа активност	пол							
Заети	общо	5,4	5,8	7,5	7,4	7,7	8,2	7,4
	мъже	5,3	6,1	7,9	7,7	8,4	8,8	7,7
	жени	5,6	5,6	7,0	7,1	6,7	7,5	7,0
Незаети	общо	26,4	32,6	34,9	36,9	32,4	33,5	31,3
	мъже	26,5	32,0	34,0	35,4	30,6	31,6	29,1
	жени	26,2	33,1	35,4	37,8	33,6	34,8	33,0
Безработни	общо	47,7	55,9	55,0	52,2	48,3	52,2	48,5
	мъже	52,7	60,9	57,6	59,0	51,9	57,0	50,5
	жени	43,2	51,4	52,7	46,1	44,7	46,5	45,9
Пенсионери	общо	18,3	23,6	31,7	36,5	30,0	28,6	26,2
	мъже	15,0	17,8	27,6	30,1	23,6	21,0	18,2
	жени	20,5	27,5	34,4	40,7	34,2	33,7	31,5
Други неактивни	общо	16,9	19,3	23,9	24,0	24,4	27,6	27,4
	мъже	12,4	15,9	22,9	22,4	23,7	23,6	25,0
	жени	19,8	21,4	24,4	24,7	24,7	29,8	28,7

Източник: НСИ

3.2. Субективна бедност – материални лишения

В методологическата част коментирахме някои въпроси, които на практика предопределят голяма част от резултатите при материалните лишения. По-долу може да се види и разбивката на отговорите, на базата на които се изчислява, че близо 44% живеят с материални лишения през 2010 година.

- ✓ На четирите въпроса, които предполагат обективно притежание на дадена стока (телефон, телевизор, пералня, автомобил), се получават предимно положителни отговори, тоест ниски нива на лишения. Единствено при колата се достигат нива над 20%, които са сходни с нивата на относителна бедност, които разглеждахме в предните точки;

- ✓ При въпросите, които предполагат по-висок стандарт и включват субективна оценка на анкетираните, свързани с „възможности“ и „затруднения“, обаче, се получават високи нива на лишения – например, ¾ от хората не могат да си позволят едноседмична почивка извън дома, а близо половината се ограничават в отоплението поради недостиг на средства.

Таблица: Лица, живеещи с материални лишения

година на провеждане на изследване	2006	2007	2008	2009	2010	2011
година, за която се отнасят данните	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Лица, живеещи с материални лишения, %	57,7	57,6	41,2	41,9	45,7	43,6
Лица, живеещи с материални лишения, в хиляди	4 451	4 426	3 151	3 184	3 459	3 277

Източник: НСИ

Таблица: Субективни показатели за материални лишения през 2011 г.

	Въпроси към домакинството	брой лица с ограничения	% от населението
1	Имало ли е домакинството затруднения при плащането навреме на следните разходи за жилището: * заем за покупка на жилището, в което живее домакинството * наем за жилището, в което живее домакинството * текущи разходи за ток, вода, отопление (без разходи за телефон) * вноски за погасяване на кредити	2 311 465	30,8
2	Може ли домакинството да си позволи, ако желае, едноседмична почивка извън дома?	5 499 316	73,3
3	Може ли домакинството да си позволи, ако желае, консумация на месо, пилешко или риба (или вегетарианския им еквивалент) всеки втори ден?	3 809 182	50,7
4	Може ли домакинството да посрещне със собствени средства неочаквани финансови разходи (неотложен ремонт на жилището или колата, подмяна на пералня или хладилник, внезапно заболяване и др.)?	4 905 239	65,3
5	Притежава ли домакинството телефон (вкл. мобилен)?	313 475	4,2
6	Притежава ли домакинството цветен телевизор	128 702	1,7
7	Притежава ли домакинството автоматична перална машина	792 980	10,6
8	Притежава ли домакинството автомобил (вкл. и служебен, който се ползва за лични нужди)	1 657 948	22,1
9	Ограничава ли се домакинството при отоплението на жилището поради недостиг на средства	3 471 596	46,2

Източник: НСИ

3.3 Неравенства в доходите – разпределение по децилни групи

Друг показател, който се използва за представяне на неравенствата в дадено общество, е разбивката на доходите по децилни групи, както и производните съотношения между доходите на различни децилни групи. Такова съотношение е, например, отношението между доходите на най-богатите 10% и тези на най-бедните 10% от обществото – това отношение в страната се запазва на нива от около 10 пъти, като в годините след кризата леко се покачва, тоест доходите на бедните са пострадали в относително по-голяма степен от доходите на богатите, което се обяснява с огромната загуба на заетост, при това именно при нискоквалифицираните работници.

Таблица: Общ разполагаем еквивалентен нетен доход по децилни групи

година на провеждане на изследване	2008	2009	2010	2011	2012
година, за която се отнасят данните	2007	2008	2009	2010	2011
Средно на домакинство					
Общо	5 008	6 164	6 657	6 577	6 237
I децил	1 330	1 749	1 866	1 691	1 548
II децил	2 165	2 740	2 946	2 740	2 756
III децил	2 757	3 561	3 729	3 634	3 650
IV децил	3 313	4 361	4 110	4 443	4 427
V децил	3 920	5 156	4 717	5 264	5 235
VI децил	4 648	5 900	5 894	6 143	5 976
VII децил	5 448	6 797	7 276	7 093	6 827
VIII децил	6 395	7 997	8 505	8 300	7 921
IX децил	7 844	9 843	10 434	10 279	9 581
X децил	14 129	16 314	17 291	18 170	16 549

Източник: НСИ

Отново, от тези данни се вижда и че около ¼ от съвкупните доходи се концентрират в топ 10% от домакинствата, което не показва различия от мащаба, наблюдаван в други развити страни. Една от причините може да се крие в това, че чисто методологически, статистиката за доходите по децилни групи едва ли обхваща най-богатите, които по принцип трудно се обхващат от подобен вид въпросници. Също така, тук не се включат само най-богатите, а 10% от населението, което представлява над 700 хил. души, тоест големината на съвкупността не е за пренебрегване.

Друг начин за представяне на неравенствата в доходите е отношението на най-богатите към най-бедните 20% от домакинствата. Към 2011 г. разликата е малко над 6 пъти, като при възрастните е чувствително по-малка. Това се обяснява до голяма степен с пенсионната система, която има известна склонност към намаляване на разликите в доходите, покачвайки по-често т.нар. социалните пенсии и поставяйки максимален праг за най-високите пенсии. В тези данни се вижда по-скоро и тенденция за намаляване на разликата непосредствено преди кризата и леко покачване непосредствено след кризата – особено ако гледаме групата под 65 години. Това също говори, че кризата е засегнала по-скоро бедните слоеве от населението, който бяха изхвърлени от пазара на труда и допълнително пострадаха поради зависимостта си от ограничените държавни финанси.

Таблица: Отношение между доходите на най-бедните и най-богатите 20% от домакинствата

година на провеждане на изследване		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
година, за която се отнасят данните		2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011
Общо	S80_S20	5,1	7,0	6,5	5,9	5,9	6,5	6,1
65 и повече години	S80_S20	3,5	4,0	4,0	4,0	4,5	4,7	4,3
под 65 години	S80_S20	5,5	7,8	6,8	5,9	5,9	6,8	6,6

Източник: НСИ

4. Регионален поглед към бедността

В регионалния разрез ще разгледаме относителната бедност по области в страната, като ще използваме както линии на бедността на областно ниво (използвани и от статистиката), така и налагане на линията на бедността за страната върху доходите във всяка отделна област.

Статистиката обикновено разглежда относителната бедност по области, като налага различни линии за всяка една област спрямо съответния медианен доход в областта. Така се разкриват както нивата на относителна бедност в областите, така и разликите между отделни области по отношение на медианния доход или при едно по-свободно тълкуване - по отношение на доходите на средната класа във всяка област. Разликите в линиите на бедност, а съответно и в медианния доход, достигат до над два пъти – между Търговище и София например.

Таблица: Линия на бедност за всяка област в лева

година на провеждане на изследването	2008	2009	2010	2011	2012
година, за която се отнасят данните	2007	2008	2009	2010*	2011
Общо за страната	2 548	3 318	3 540	3 420	3 356
Благоевград	3 098	3 377	3 384	3 176	3 382
Бургас	3 230	3 920	3 894	3 542	3 523
Варна	2 386	3 732	3 834	4 001	3 582
Велико Търново	2 138	2 717	2 693	2 555	2 830
Видин	1 477	2 171	2 954	2 353	2 436
Враца	2 215	2 970	3 379	2 946	2 716
Габрово	2 534	3 175	3 272	3 162	2 855
Добрич	2 167	2 931	2 994	2 834	3 382
Кърджали	2 190	2 388	2 444	2 636	2 922
Кюстендил	2 581	3 237	3 228	3 213	2 880
Ловеч	2 307	2 680	2 490	2 721	2 414
Монтана	2 135	2 613	2 967	2 520	3 205
Пазарджик	2 004	2 840	3 175	2 503	2 630
Перник	2 437	3 798	4 184	4 607	4 134
Плевен	2 322	2 967	2 980	2 775	3 132
Пловдив	2 656	3 264	3 663	3 407	3 393
Разград	2 055	2 689	2 213	2 885	2 654
Русе	2 599	3 287	3 745	3 637	3 322
Силистра	2 204	3 101	2 874	3 186	3 449
Сливен	1 871	2 566	3 003	2 678	2 310
Смолян	2 051	3 208	3 060	2 935	2 936
София (столица)	3 769	4 732	5 249	5 407	4 782
София	2 819	3 387	3 873	3 437	3 003
Стара Загора	2 574	3 356	3 350	3 558	3 193
Търговище	2 027	2 948	2 415	2 197	2 250
Хасково	2 376	3 510	3 157	3 164	3 223
Шумен	1 934	2 700	3 070	2 884	3 142
Ямбол	2 123	2 636	2 761	2 976	3 072

Източник: НСИ

Разликите по отношение на относителната бедност, дори и прилагайки областни линии на бедността, също са много големи – между Благоевград и Видин, например, разликите достигат почти три пъти, като във Видин всеки трети е относително беден

спрямо областната линия на бедността. Забелязват се и различни тенденции в относителната бедност, като във Велико Търново, например, бедността постоянно се свива – от над 30% през 2007 г. до под 20% през 2011 г. Трябва обаче отново да кажем, че това не означава непременно развитие, тъй като не отразява задължително нарастване на доходите. В Габрово пък, напротив, се наблюдава постоянно покачване на бедността.

Таблица: Относителен дял на бедните спрямо линията на бедност за областта

година на провеждане на изследването	2008	2009	2010	2011	2012
година, за която се отнасят данните	2007	2008	2009	2010*	2011
Общо за страната	21,4	21,8	20,7	22,2	21,2
Благоевград	16,9	11,2	10,2	14,4	12,4
Бургас	24,5	23,0	21,3	19,0	17,6
Варна	15,6	23,4	21,6	23,8	22,7
Велико Търново	30,7	28,1	24,2	26,9	19,7
Видин	24,4	29,0	29,3	36,2	34,1
Враца	27,8	23,4	23,8	16,9	20,5
Габрово	11,7	16,2	15,9	17,1	17,6
Добрич	17,9	16,3	21,4	19,6	23,4
Кърджали	22,5	12,1	12,4	16,6	21,3
Кюстендил	22,4	19,9	13,1	16,7	19,3
Ловеч	22,6	24,7	23,9	18,0	15,7
Монтана	28,9	25,5	23,4	23,0	24,9
Пазарджик	20,9	26,9	23,0	23,7	29,4
Перник	16,7	17,0	17,2	19,0	17,0
Плевен	19,8	21,9	21,8	21,5	17,5
Пловдив	19,2	19,7	14,5	20,9	20,7
Разград	14,3	17,3	19,8	22,8	19,2
Русе	20,4	23,5	17,0	18,5	17,0
Силистра	15,5	22,8	20,7	29,0	19,5
Сливен	25,8	24,4	26,0	23,6	32,0
Смолян	14,6	20,5	12,8	21,3	25,5
София (столица)	21,6	18,6	15,9	18,6	18,4
София	21,4	17,6	19,1	21,4	16,4
Стара Загора	17,0	19,7	24,2	26,0	24,0
Търговище	12,5	21,6	19,2	17,3	21,2
Хасково	15,5	25,6	20,3	18,2	19,0
Шумен	16,8	24,4	26,3	21,0	23,5
Ямбол	21,5	22,2	21,1	24,4	16,9

Източник: НСИ

Съпоставката на двата показателя – линия на бедността и относителна бедност по области, по-скоро подкрепя тезата, че в областите, където линията на бедност е по-висока, тоест медианният доход е по-висок, относителната бедност е по-ниска. Това твърдение не е вярно за всички области, но все пак по-скоро се подкрепя от данните. С други думи, там, където средната класа е с по-високи доходи, относителната бедност е по-ниска. Обяснението за това най-вероятно се крие в това, че и двата показателя

силно зависят от икономическата активност и заетостта, тоест, ако има работни места в една област, то е много вероятно медианният доход да е по-висок и относителната бедност да е по-ниска – заради по-малкото безработни, които са най-заstraшената група.

Графика: Връзка между линията на бедността (лв.) по области и относителния дял на бедните спрямо линията на бедност за областта (%), 2011

Източник: НСИ

Използването на различни линии на бедността помага да се види къде е концентрирана относителната бедност в отделните области. В някои области като Благоевград, Ловеч, Кърджали и Русе се наблюдават ниски нива на бедност при налагане на линия на бедността от 40% от медианния доход, което говори, че различията в тези области не са толкова дълбоки. Това в някаква степен се потвърждава и от данните за отношението между доходите на най-богатите и най-бедните 20% от домакинствата на областно ниво. Интересен случай е Силистра, където бедността спрямо линия от 40% от медианния доход е изключително ниска, но въпреки това неравенството в доходите между най-богатите и най-бедните 20% от домакинствата е сравнително голямо.

Таблица: Линии на бедност и относителен дял на бедните при различни линии на бедност по области от проведеното изследване през 2012 г. (данните се отнасят за 2011 г.)

	40% от медианния доход		50% от медианния доход		70% от медианния доход	
	Линия на бедност, средномесечен размер	Относителен дял на бедните	Линия на бедност, средномесечен размер	Относителен дял на бедните	Линия на бедност, средномесечен размер	Относителен дял на бедните
Благоевград	187,92	3,3%	234,90	8,0%	328,85	20,0%
Бургас	195,73	10,0%	244,67	12,5%	342,53	25,3%
Варна	199,00	9,9%	248,75	17,7%	348,25	28,3%
Велико Търново	157,20	5,2%	196,49	14,3%	275,09	23,5%
Видин	135,33	22,1%	169,16	29,1%	236,82	34,8%

Враца	150,90	10,4%	188,63	17,5%	264,08	27,1%
Габрово	158,62	7,0%	198,28	12,4%	277,59	25,0%
Добрич	187,87	13,0%	234,84	16,4%	328,78	28,2%
Кърджали	162,32	4,6%	202,90	13,2%	284,06	31,9%
Кюстендил	160,00	10,7%	200,00	14,6%	280,00	28,2%
Ловеч	134,13	2,4%	167,66	8,5%	234,72	20,7%
Монтана	178,04	10,1%	222,56	14,9%	311,58	35,4%
Пазарджик	146,10	17,7%	182,62	22,4%	255,67	32,7%
Перник	229,69	5,2%	287,11	11,0%	401,95	25,9%
Плевен	173,97	11,0%	217,47	15,0%	304,45	27,5%
Пловдив	188,48	10,2%	235,60	14,9%	329,84	26,2%
Разград	147,43	8,9%	184,28	14,3%	258,00	34,5%
Русе	184,58	4,7%	230,72	10,9%	323,01	24,1%
Силистра	191,60	1,4%	239,50	5,5%	335,29	25,4%
Сливен	128,35	13,5%	160,44	21,8%	224,62	37,6%
Смолян	163,13	10,1%	203,92	20,4%	285,48	33,2%
София (столица)	265,66	7,1%	332,07	12,3%	464,90	25,7%
София	166,82	3,7%	208,53	8,2%	291,94	26,7%
Стара Загора	177,38	15,4%	221,73	19,3%	310,42	30,3%
Търговище	125,00	5,6%	156,25	13,6%	218,75	22,0%
Хасково	179,07	5,0%	223,84	9,9%	313,38	29,9%
Шумен	174,57	11,1%	218,21	17,0%	305,50	31,8%
Ямбол	170,67	7,4%	213,33	12,9%	298,67	21,7%

Източник: НСИ

Ако наложим върху областите линията за бедност за страната, картината вече сериозно се променя, като разликите достигат до близо 6 пъти. В София, например, относителната бедност спрямо линията за страната е около 7%, докато във Видин е над 42%. Тази разбивка е важна, тъй като показва бедността по области спрямо доходите в страната, но пък не отчита различните ценови равнища и стандарт на живот в отделните области. Именно липсата на данни за различните ценови равнища по области е едно от големите ограничения пред по-доброто разбиране на данните за доходите и бедността на ниво област.

Таблица: Относителен дял на бедните по области спрямо линията на бедност за страната за периода 2008-2012, годишни данни по области

година на провеждане на изследване	2008	2009	2010	2011	2012
година, за която се отнасят данните	2007	2008	2009	2010	2011
Линия на бедност общо за страната - средномесечен размер в лева	212,3	276,5	295,0	283,8	279,7
Относителен дял на бедните общо за страната - % от населението	21,4	21,8	20,7	22,2	21,2
Относителен дял на бедните по области спрямо линията на бедност за страната; % от населението					
Благоевград	11,2%	11,1%	10,3%	17,6%	12,4%
Бургас	17,0%	17,0%	18,2%	18,3%	15,6%
Варна	18,7%	18,9%	16,4%	18,9%	20,1%
Велико Търново	37,9%	34,9%	33,7%	36,8%	24,5%
Видин	51,6%	44,5%	34,5%	45,5%	42,1%
Враца	33,0%	28,1%	24,0%	21,2%	30,5%
Габрово	11,7%	17,8%	19,8%	21,3%	25,0%
Добрич	20,5%	21,5%	28,9%	28,7%	23,0%
Кърджали	28,3%	36,5%	29,5%	32,8%	31,9%
Кюстендил	22,4%	20,2%	15,9%	20,8%	28,2%
Ловеч	26,6%	34,8%	42,9%	27,7%	33,0%
Монтана	35,4%	35,9%	29,2%	42,5%	30,6%
Пазарджик	34,8%	32,9%	27,7%	33,8%	38,8%
Перник	18,0%	13,4%	12,9%	10,2%	9,5%
Плевен	25,3%	28,2%	27,5%	29,5%	21,4%

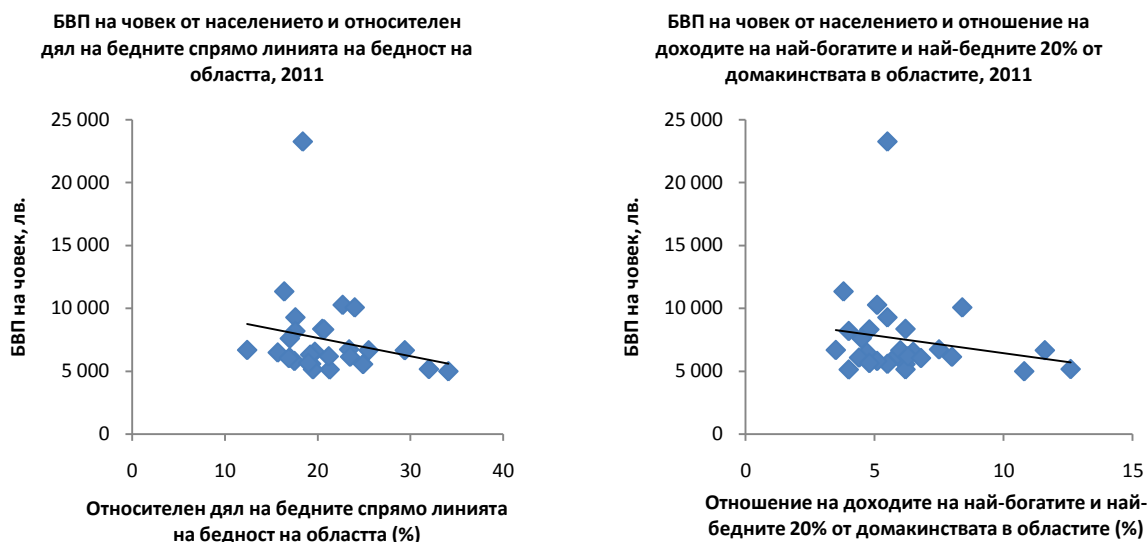
Пловдив	18,0%	20,8%	13,7%	20,9%	20,3%
Разград	23,9%	28,6%	44,8%	33,7%	37,5%
Русе	18,8%	24,6%	14,9%	13,1%	17,0%
Силистра	30,1%	24,8%	38,0%	38,9%	18,7%
Сливен	36,6%	31,9%	32,9%	30,6%	40,8%
Смолян	21,4%	23,9%	19,1%	28,9%	32,1%
София (столица)	8,4%	6,9%	6,0%	6,6%	7,3%
София	18,8%	17,2%	16,4%	21,4%	19,0%
Стара Загора	17,0%	19,4%	25,9%	24,8%	26,3%
Търговище	25,5%	26,9%	37,9%	44,6%	35,3%
Хасково	16,7%	21,8%	27,2%	21,1%	21,1%
Шумен	29,1%	29,9%	28,7%	27,8%	27,5%
Ямбол	29,4%	32,7%	32,5%	28,6%	19,1%

Източник: НСИ

5. Икономическо развитие, бедност и неравенство по области

Данните за бедността и неравенството на регионално ниво в страната невинаги привличат внимание, макар да водят до интересни наблюдения. Знае се, че всеки пети българин попада под линията на бедността, но регионалните различия често се пренебрегват – например във Видин и в Сливен на практика всеки трети е под линията на бедността. Нещо повече, всяка област си има своя линия на бедността, която се формира спрямо медианния доход в самата област, тоест това е измерение на относителната бедност в рамките на отделните области. Линията на бедността във Видин е почти два пъти по-ниска спрямо тази в столицата София и въпреки това във Видин относителният брой на хората, попадащи под тази линия, е два пъти по-висок спрямо този в София. Означава ли това, че когато една област се развива, подоходните неравенства намаляват и обратно – липсата на развитие води ли до неравенство в доходите?

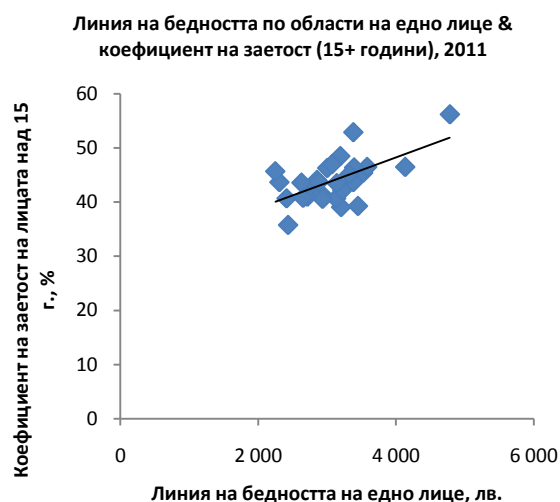
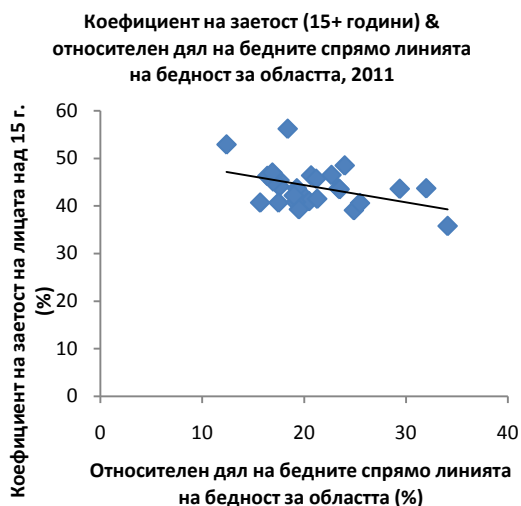
Тук трябва отново да направим уговорката, че линията на бедността в България мери относителната бедност, тоест неравенствата, тъй като тя се формира спрямо медианния доход или казано по-просто, беден е този, който изостава твърде много спрямо останалите. При всичките условности на данните, общата картина за областите в страната по-скоро дава положителен отговор на поставените по-горе въпроси – по-богатите области, тоест с по-висок БВП на човек от населението, са обикновено и тези с по-малък дял на хората, попадащи под линията на бедността за областта или с по-малко относително бедни. Подобна е и картината с неравенството, измерено чрез отношението на най-богатите и най-бедните 20% от домакинствата в областите. Това отношение варира от 3,5 пъти в Благоевград до над 10 пъти в Видин, Пазарджик и Сливен.

Източник: НСИ

Все пак и в двете сравнения има примери за бедни области, които стоят добре от гледна точка на неравенството, но почти липсват примери за богати области, които изпъкват като неравни. Кърджали и Ловеч, например, са бедни области, които обаче стоят добре по отношение на неравенството. Стара Загора пък е пример за по-скоро богатата област, която обаче не се представя добре в данните за неравенството. Общата картина обаче не показва някаква противопоставяне между развитието и неравенството. Всички тези наблюдения общо взето се потвърждават и ако вземем коефициента на Джини на областно ниво.

Тази обратнопропорционална взаимовръзка между представянето на икономиката, от една страна, и показателите за бедност, от друга, допълнително се засилва, ако вместо БВП на човек от населението използваме коефициента на заетост. Логично обяснение в подкрепа на тази негативна зависимост е, че повечето работни места водят и до свиване на подоходното неравенство. По-интересното е, че има много силно изразена връзка между коефициента на заетост и самото ниво на линията на бедността, тоест повечето работни места вдигат медианния доход и съответно летвата на бедността, но и оставят по-малко хора под тази линия. Това представлява още един аргумент защо фокусът на политиките за намаляване на бедността трябва да е върху новите работни места, а не, както традиционно попада, върху т. нар. политика на доходите. Последната често включва не просто преразпределение, но и намеса на трудовия пазар, която е уж в полза на работещите, но всъщност оскъпява труда и пречи на новите работни места, особено в изостаналите региони.

Източник: НСИ

6. Някои изводи

Измерването на бедността поставя някои ключови въпроси от методологически характер, които са важни както за разбирането на данните, така и за провеждането на адекватни политики за борба с бедността. На практика към момента в страната се мери относителна бедност, тоест делът на бедните спрямо доходите в обществото. Това е и водещият европейски измерител за бедността, който обаче носи и своите недостатъци, които са особено видни в по-бедните страни, където нивата на абсолютната или обективната бедност също са проблем.

Наблюденията за страната категорично говорят, че бедността се проявява основно сред работоспособното население, тоест причините могат да се търсят в ниската икономическа активност и ниските нива на заетост. Разбира се, има много рискови социални групи – самотни възрастни, домакинства с голям брой зависими деца, самотни родители и т.н. Това подсказва, че наред с ниската икономическа активност и заетост, към факторите за бедност можем да прибавим още демографските, социалните и културно-етническите фактори.

Наблюдава се, освен това, и относителна устойчивост при данните за бедността и неравенството, като в последните 5-6 години не настъпват големи промени – отчитайки и ефектите от тежката икономическа криза в този период. Това отново говори, че факторите са структурни и дълбоко вкоренени в обществото ни, а качествената промяна ще бъде голямо предизвикателство.

Регионалният поглед към бедността също разкрива големи различия, които следва да се вземат под внимание както при открояването на факторите, генериращи бедност, така и при провеждането на политики. Прави впечатление, че областите с по-добри икономически показатели (заетост, доходи) са обикновено и такива с по-ниски нива на подходящото неравенство или на относителната бедност.